

SEKTY MORAVSKÝCH NOVOKŘTĚNCŮ¹

Při studiu písemných pramenů a literatury k dějinám moravských novokřtěnců vyvstává množství tematických okruhů, jejichž řešení je nezbytné pro vytvoření komplexní charakteristiky tohoto fenoménu. Je to především přesná identifikace všech lokalit novokřtěneckého osídlení a jejich rozlišení podle velikosti. Tato činnost, směřující k vytvoření nového a definitivního soupisu novokřtěneckých lokalit, má v důsledku stěžejní význam i pro poznání dalšího důležitého aspektu – stanovení co nejpřesnějšího počtu novokřtěnců, žijících na území Moravy.² Kromě těchto zásadních otázek patří ke specifikaci soudobé historické situace také poznání náboženských sekt moravských novokřtěnců, které vycházely ze společného základu anabaptismu. Ačkoliv o této problematice vznikla početná zahraniční literatura,³ v naší historiografické produkci dosud nebyla těmto projevům věnována žádná pozornost.⁴ V této studii bych chtěl stručně přiblížit jednotlivé sekty novokřtěnců, které existovaly na moravském teritoriu, jejich ideologické pozadí, územní rozšíření a nejvýznamnější představitele.

Vznik ideologie anabaptismu je spojen s reformačními proudy renesanční Evropy. Ústřední reformační hnutí v západoevropských zemích přineslo ve dvacátých letech

16. století řadu bližších či vzdálenějších odnoží. Jednou z nich bylo i novokřtěnectví, jehož duchovním otcem se stal švýcarský reformátor Ulrich Zwingli. V Curychu se zformovala první praktická podoba novokřtěnectví s vůdčími osobnostmi Konradem Grebelem, Felixem Manzem a Georgem Blaurockem.⁵ Radikální charakter hnutí a některé jeho nepřijatelné požadavky byly příčinou pro vypovězení novokřtěnců ze Švýcarska. Příslušníci nového učení nacházeli útočiště v okolních zemích, z historie je známé například jejich neblaze proslulé působení v severoněmeckém Münsteru.⁶ V roce 1526 se objevují také na Moravě.

Střediskem prvních moravských novokřtěnců se stal Mikulov. Tehdejší majitel mikulovského panství Leonhard z Lichtenštejna poskytl novokřtěncům ochranu a sám se přidal k jejich učení. Ideovým vůdcem prvních moravských novokřtěnců byl Balthasar Hubmaier, doktor teologie a původně farář a kazatel dómu v Řezně,⁷ v té době známý zvláště svou disputací s Ulrichem Zwinglim o křtu dětí. Počátkem června 1526 přibyl do Mikulova a získával stoupence nového učení.⁸ U mikulovského knihtiskaře Simprechta Sorga, povoláného z Curychu, vytiskl mnoho svých náboženských spisů, dedikovaných příslušníkům

¹ Srov. P a j e r, J.: Sekty moravských novokřtěnců. Jižní Morava 36, 2000, s. 73-89.

² Srov. studie Sídla novokřtěnců na jižní Moravě, Novokřtění v přiznávacích berních listech moravské šlechty a Kolik bylo novokřtěnců na Moravě? v této publikaci.

³ Stručný souhrn podává C l a s e n, C.-P.: Anabaptist Sect in the Sixteenth Century: A Research Report. Mennonite Quarterly Review 46, 1972, s. 256-279. Vývoj v počátcích hnutí stručně shrnuje Z e m a n, J. K.: The Anabaptists and the Czech Brethren in Moravia 1526-1628. A Study of Origins and Contacts. The Hague 1969. Přehled o veškeré literatuře podává K r i s t i n k o v i c h, M. H.: An Annotated Hutterite Bibliography. Kitchener, Ontario 1998.

⁴ Tato problematika není zastoupena v pracích starších moravských historiků F. Kameníčka a F. Hrubého ani v nejnovějším přehledu J. Pánka. Srov. K a m e n í č e k, F.: Zemské sněmy a sjezdy moravské III. Brno 1905, s. 467-494; H r u b ý, F.: Die Wiedertäufer in Mähren. Leipzig 1935, zvláštní otisk ze sborníku Archiv für Reformationsgeschichte 30-32, 1933-1935; P á n e k, J.: Moravští novokřtění (Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů). Český časopis historický 92, 1994, s. 242-256. Stručné zmínky o sektách novokřtěnců nacházíme pouze v práci H r b k o v á, R.: Habání na Moravě. Olomouc 1972.

⁵ Stručný přehled dějin novokřtěneckého hnutí podává E s t e p, W. P.: The Anabaptist Story. Michigan 1975; v českém překladu E s t e p, W. P.: Příběh křtěnců (Radikálové evropské reformace). Praha 1991.

⁶ Z nové literatury srov. V l n a s, V.: Novokřtění v Münsteru. Praha 2002 (zde příslušná zahraniční literatura). Ze současné zahraniční produkce srov. například S t a y e r, J. M.: Unsichere Geschichte: Der

Fall Münster (1534/35). Aktuelle Probleme der Forschung. Mennonistische Geschichtsblätter 59, 2002, s. 63-78.

⁷ L o s e r t h, J.: Balthasar Hubmaier und die Anfänge der Wiedertäufer in Mähren. Brno 1893; V e d d e r, H. C.: Balthasar Hubmaier, the Leader of the Anabaptists. New York-London 1905; B e r g s t e n, T.: Balthasar Hubmaier. Seine Stellung zu Reformation und Täuferturn, 1521-1528. Kassel 1961; W e s t i n, C. – B e r g s t e n, T. (ed.): Balthasar Hubmaier, Schriften. Quellen zur Geschichte der Täufer 9. Gütersloh 1962; B e r g s t e n, T.: Balthasar Hubmaier. Anabaptist Theologian and Martyr. Valley Forge 1978. Kromě těchto základních prací existuje celá řada menších příspěvků, například H o š e k, F. X.: Balthasar Hubmaier a počátkové novokřesťanství na Moravě. Brno 1867; M a u, W.: Balthasar Hubmaier. Berlin-Lipsko 1912; W i s w e d e l, W.: Balthasar Hubmaier, der Vorkämpfer für Glaubens- und Gewissensfreiheit. Kassel 1939. Tato problematika je aktuální do dnešní doby, srov. C a n e r, E. (přel. J. Richter): Životopis Balthasara Hubmaiera. Regio M, Sborník Regionálního muzea v Mikulově 2002-2003, s. 36-55; C a n e r, E. (přel. F. Brichta a J. Richter): Shrnutí Hubmaierových nejvýznamnějších prací. RegioM, Sborník Regionálního muzea v Mikulově 2005, s. 88-115.

⁸ Srov. B e c k, J.: Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich-Ungarn. Wien 1883, s. 48 (dále citováno zkráceně jako Beck): *Im Jahre 1526 kam Balthasar Huebmär gen Nikolsburg in Mähren, fing an zu leeren und predigen. Das volck aber nam seine leer an vnd ward vil volck getaufft.*

⁹ Srov. W e s t i n, C. – B e r g s t e n, T. (ed.): Balthasar Hubmaier, c. d. Podle Loserthovy monografie je známo 18 náboženských spisů, vydaných v mikulovské tiskárně; srov. L o s e r t h, J.: Doctor Baltha-

BALTHASAR HUBMAIER DOCTOR VON FRIDBERG

IOHANNES HUT IN MEHREN

Obr. 1. Doktor Balthasar Hubmaier, teolog a ideolog novokřtěnců.

Obr. 2. Hans Hut, vůdce rakouských novokřtěnců.

moravské šlechty, kteří podporovali novokřtěnce.⁹ Zpočátku nejednotné novokřtěnecké učení procházelo diskusemi, v nichž hlavní místo zaujímal právě Hubmaier. Tak se hned v počátcích hnutí objevují první náboženské sekty nebo spíše jen skupiny novokřtěnců, vznikající na území Moravy, na rozdíl od dalších, které sem pronikaly zvenčí s dalšími imigračními vlnami. V čele nově se utvářejícími sekt stály kazatelské osobnosti, které si vlastním způsobem vykládaly a zdůvodňovaly prvky věrouky.

Klidné soužití mikulovských novokřtěnců netrvalo dlouho a prvotní ideové zásady, přijaté v jejich vlasti, záhy prošly praktickými zkouškami a prověrkami. Hned v roce 1526 se novokřtěnci neshodli v jedné ze zásadních záležitostí, zda mají jejich příslušníci nosit zbraň. Část novokřtěnců, podporovaná také Leonhardem z Lichtenštejna, tuto zásadu prosazovala a dostalo se jim rovněž ideové obhajoby v Hubmaierově spisu *Vom Schwert*.¹⁰ V tomto sporu se vydělila skupina Hubmaierových stoupenců, kteří si začali říkat *švertleři* (Schwertler) nebo *lidé meče* a zůstali usazeni v Mikulově. Druhá skupina, která se držela původní zásady, že křesťané nemají používat zbraň a na znamení své mírumilovnosti mají nosit místo meče hůl, se odloučila

a pod vedením kazatele Jakoba Widemanna a jeho pomocníka Philipa Jägra se usadila ve Slavkově. Příslušníkům této skupiny se začalo říkat *štableři* (Stäbler) nebo *lidé hole*, podle majetkového společenství se nazývali i *malohoufňáci* (Kleinhäufner) či *společníci* (Gemeinsammer), nebo později podle sídla také *austerličtí* (Austerlitzer). Páni z Kounic, kteří byli majiteli slavkovského panství, jim ochotně poskytli ochranu, a když si novokřtěnci upravili dům na předměstí, zprostili je na šest let nájemného, daní a roboty.¹¹

sar Hubmaier, c. d., s. 329. O mikulovské tiskárně srov. T o b o l k a, Z.: Knihtiskař Simprecht Sorg-Froschauer. Časopis Matice moravské 63, 1929, s. 501-508. O dedikaci moravské šlechtě srov. Z e m a n, J. K.: The Anabaptists and the Czech Brethren, c. d., s. 165.

¹⁰ Hubmaierův spis *Vom Schwert* (O meči) z roku 1527 patří k nejdůležitějším dílům, napsaným během jeho pobytu v Mikulově. Srov. jeho hodnocení v práci S t a y e r, J. M.: Anabaptists and the Sword. Lawrence 1972, s. 141-145.

¹¹ L i č m a n, A.: Slavkovský okres. Vlastivěda moravská. Brno 1923, s. 133 (zde přetisk jeho statě Náboženské poměry ve Slavkově od počátku XVI. století do protireformace. Časopis Matice moravské 36, 1912, s. 379-390).

Obr. 3. Jakob Hutter, sjednotitel moravských novokřtěnců.

Obr. 4. Menno Simons, vůdce nizozemských novokřtěnců.

V novokřtěneckých kronikách se v souvislosti s rozdělením prvních moravských novokřtěnců hovoří o „dvojm lidu“ (zwei Volker). Je však nutno vidět, že i přes tyto dílčí názorové rozdíly zůstávaly základní články věrouky společné všem stoupencům anabaptismu. Tyto zásady zahrnovaly tzv. mikulovské články, v jiných zemích známé také jako „artykule z Moravy“ či „artykule nových křesťanů“.

nů“, sestavené na základě náboženských disputací mezi Balthasarem Hubmaierem a Hansem Hutem, někdejší stoupecem Thomase Münzera a vůdčím činitelem novokřtěneckého hnutí v Horním Rakousku.¹² Oba zemřeli zanedlouho mučednickou smrtí: Hut byl upálen v roce 1527 v Augsburgu a Hubmaier skončil stejnou smrtí v roce 1528 ve Vídni. Po Hubmaierovi převzal vedení mikulovské novokřtěnecké obce Hans Spittelmaier, který náležel ke stoupencům švertlerů.¹³

Ve stejné době se na Moravě objevují další sekty novokřtěnců, především filipité a gabrielité,¹⁴ sdružující příslušníky skupin, které sem přicházely z různých zemí. *Filipité* patřili ke skupině, vedené Philipem Plenerem, který původně působil v okolí Heidelberku a byl nazýván podle svého povolání také Weber nebo přezdívkou Blauärmel. V roce 1528 připutoval se svou skupinou na Moravu a založil s gabrielity společné sídlo v Rosicích, ale už v následujícím roce se jeho skupina vystěhovala do Hustopečí. *Gabrielité* byli příslušníci slezských novokřtěnců, které v roce 1528 přivedl na Moravu Gabriel Ascherham. Usadili se ve společném sídle v Rosicích, kde zůstali až do prvního vypovězení novokřtěnců ze země v roce 1535.

¹² W i s w e d e l, W.: Die Nikolsburger Artikel. Zeitschrift für bayerische Kirchengeschichte 13, 1938, s. 34-36; F r i e d m a n n, R.: Die Nikolsburger Artikel. Jahrbuch für Geschichte des Protestantismus in Österreich 82, 1966, s. 15-29; F r i e d m a n n, R.: The Nicolsburg Articles. Church History 36, 1967, s. 391-409; W e a v e r, J. D.: Hubmaier versus Hut on the Work of Christ. The Fifth Nicolsburg Article. Archiv für Reformationsgeschichte 82, 1991, s. 171-192; S e e b a ß, C.: Müntzers Erbe. Werk, Leben und Theologie des Hans Hut. Gütersloh 2002. O Hansi Hutovi viz též Mennonitisches Lexikon II. Frankfurt a. M. a Weierhof 1937, s. 370-375 (zde příslušná literatura).

¹³ O Spittelmaierovi srov. Mennonitisches Lexikon IV. Karlsruhe 1967, s. 226.

¹⁴ O filipitech a gabrielitech srov. B e c k, s. 68 a 69; dále F r i e d m a n n, R.: The Philippite Brethren: A Chapter in Anabaptism History. Mennonite Quarterly Review 32, 1958, s. 270-297; W i s w e -

Zatímco filipité po desetiletém období z Moravy odešli, skupina gabrielitů se zde v samostatné podobě udržela mnohem déle. V následujícím období jdou doloženi v Bučovicích, Bzenci, Vracově, na dvoře v Jarohněvicích u Hodonína a v Mutěnicích.¹⁵

Mnohé z těchto sekt, pro něž by bylo případnější používat označení skupina, poněvadž u nich nešlo vždy o rozpor vyloženě ideologické, splynuly později s jednotným proudem moravského novokřtěnenství – s huterity. Vedle huteritů však žila na Moravě od počátku souběžná větev anabaptismu, tzv. *švýcarští bratři* (Schweitzer Brüder), nazvaní podle země svého původu.¹⁶ Z původního místa vzniku křtěnenství a první společné komunity, která se nacházela na curyšském předměstí Zollikon,¹⁷ se stoupení nové ideologie vystěhovali do jiných švýcarských kantonů a do jižního a západního Německa, především do Tyrol a okolí Salcburku, do Bavorska, Švábska, Württemberska, Elsaska, také do středního Německa, kde se usadili především v Hesensku, Durinsku a Sasku, a do Porýní (Kolín nad Rýnem). V těchto zemích dostali svůj název a odtud brzy připutovali i na Moravu. Uvádí se, že jejich první moravská obec byla zřízena v Mikulově, dále sídlili v Jemnici, Tasovicích, Vrbovém, Želeticích, Perné, Pavlově, Sedleci a Dolních Věstonicích.¹⁸ Mnoho příslušníků této sekty Moravu opustilo při prvním vypovězení novokřtěnenství v roce 1535 a vrátilo se do původních zemí, zvláště do středního Německa. Někteří švýcarští bratři však zde zůstali a zakládali nové obce. V druhé polovině 16. století byli usazeni hlavně ve venkovských sídlech na Mikulovsku a Znojemsku, ale vyskytovali se i v některých městech (srovnej dále). V samostatné podobě se udrželi

až do roku 1622, kdy byli s ostatními novokřtěnenství vypovězeni z Moravy.

Vraťme se však k vývoji, který probíhal uvnitř moravských novokřtěnenství. Vedle Mikulova v něm zastávala významné místo obec ve Slavkově. Začátkem roku 1530 se ke slavkovským novokřtěnenství připojil kazatel Wilhelm Reublin, který pocházel z Horního Rakouska a načas působil i ve Švýcarsku. Když se dostal do konfliktu s vedením obce, odešel počátkem roku 1531 s početnou skupinou svých příznivců do Hustopečí. Tamní obec se brzy rozšířila i do blízkých Starovic, kde novokřtěnenství poskytla ochranu abatyše starobrněnského kláštera Johanka z Boskovic. Sám Reublin už v Hustopečích nepůsobil, protože ještě v roce 1531 odešel zpátky do Horního Rakouska.¹⁹ Přínos hustopečské obce byl však pro další vývoj novokřtěnenství zásadní. V srpnu 1533 sem přibyl kazatel Jakob Hutter, rodák z tyrolského Pusterthalu,²⁰ který se ujal vedení obce a začal v ní prosazovat reformy. Hutter si velmi dobře uvědomoval, že pouhé náboženské diskuse nemohou nikdy sjednotit novokřtěnenství, pokud nebudou určité zásady uvedeny také do praktického života. Zavedl důslednou majetkovou jednotu a rovnováhu mezi výrobou a spotřebou. Jeho zásluhou dostalo novokřtěnenství společenství pevný organizační řád a výrobní orientaci, zaměřenou na řemeslnou a zemědělskou produkci. Způsob kolektivního života, který byl založen na společném vlastnictví a rovnosti potřeb, nazývaný některými badateli jako komunismus,²¹ postupně převládl u většiny moravských novokřtěnenství obcí, jejichž členové se nazývali *huterité* nebo *huterští bratři* (Hutterische Brüder). Jakob Hutter však nestál dlouho v čele společenství. Zatím-

de l, W.: Gabriel Ascherham und die nach ihm benannte Bewegung. Archiv für Reformationsgeschichte 34, 1937, s. 1-5, 235-262; Malenczyńska, E.: Gabrielowcy śląscy. Odrodzenie i reformacja w Polsce 6, 1961, s. 17-28; Pačkul, W. O.: Die Hutterer in Tirol. Frühes Täuferium in der Schweiz, Tirol und Mähren. Innsbruck 1996, s. 95-155. Také Mennonitisches Lexikon I. Frankfurt a. M. a Weierhof 1913, s. 87 a 88; Mennonitisches Lexikon III. Karlsruhe 1958, s. 378; Mennonitisches Lexikon IV, c. d., s. 477. O některých náboženských zásadách gabrielitů srov. Rothkegel, M.: Himmlische Weisheit, astrale Determination und chiliastische Hoffnung bei den schlesisch-mährischen Gabrielitern. Mennonitische Geschichtsblätter 59, 2002, s. 43-62.

¹⁵ Za jednu z posledních zpráv o existenci gabrielitů se pokládá kronikářský záznam z roku 1565, kdy se sjednotili s huterity v Mutěnicích: *unsere Brüeder zu Inen Inn Ir hauß zu Creütz eingeZogen/ und das haußhaben nach rechter Christlicher gemeinschaft angericht*. Srov. Zieglschmid, A. J. F.: Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder. New York 1943, s. 419 a 420 (dále citováno zkráceně jako Zieglschmid). O identifikaci Kreutz jako Mutěnice srov. studii Sídla novokřtěnenství na jižní Moravě v této publikaci.

¹⁶ Stayer, J. M.: Die Schweitzer Brüder. Versuch einer historischen Definition. Mennonitische Geschichtsblätter 29, 1977, s. 7-34; také Mennonitisches Lexikon IV, c. d., s. 132-134.

¹⁷ Blanke, F.: Zollikon 1525. Die Entstehung der ältesten Täufergemeinde. Theologische Zeitschrift 8, 1952, s. 241-262; Blanke, F.: The First Anabaptist Congregation: Zollikon 1525. Mennonite Quarterly Review 27, 1952, s. 17-33.

¹⁸ Srov. Beck, s. 152, pozn. 1; Mennonitisches Lexikon IV, c. d., s. 133.

¹⁹ Fasting, H.: Neues zum Leben Wilhelm Reublins. Theologische Zeitschrift 11, 1955, s. 420-425; Mennonitisches Lexikon III, c. d., s. 477-481. V druhé polovině čtyřicátých let 16. století působil Reublin ve Znojme; srov. Rothkegel, M.: Täufer und ehemalige Täufer in Znaim. Leonhard Freisleben, Wilhelm Reublin und die „Schweitzer“ Gemeinde des Tischlers Balthasar. Mennonitische Geschichtsblätter 58, 2001, s. 37-70.

²⁰ O Hutterovi existuje početná literatura, srov. například Fischer, H. G.: Jakob Hutter. Sein Leben und sein Wirken. Wien 1949; Fischer, H. G.: Jakob Hutter. Leben, Froemigkeit, Briefe. Newton, Kansas 1956; Friedmann, R.: Jakob Hutter's Epistle concerning the Schism in Moravia in 1533. Mennonite Quarterly Review 38, 1964, s. 329-343.

²¹ Jedná se o tzv. křesťanský komunismus, nikoliv o stejnojmennou formu marxistické utopie; ve svém důsledku však i tento křesťanský komunismus nemohl skončit jinak než zánikem. Srov. například Lossert, J.: Der Communismus der mährischen Wiedertäufer im 16. und 17. Jahrhundert. Beiträge zur ihrer Geschichte, Lehre und Verfassung. Archiv für österreichische Geschichte 81, 1895, s. 135-322; Schuber, H.: Der Kommunismus der Wiedertäufer. Berlin 1919; Müller, L.: Der Kommunismus der mährischen Wiedertäufer. Leipzig 1927; Friedmann, R.: The Christian Communism of the Hutterian Brethren. Archiv für Reformationsgeschichte 46, 1955, s. 196-209.

²² Srov. Zieglschmid, s. 316. Vyjmenování lokalit v kronice je podle jejich geografického rozložení.

²³ Friedmann, R.: Peter Riedemann: Early Anabaptist Leader. Mennonite Quarterly Review 44, 1970, s. 5-44.

co huterité přečkali první pronásledování novokřtěnců v roce 1535, samotný Hutter byl uvězněn a v únoru 1536 upálen v Innsbrucku.

Huterští bratři se brzy stali vůdčí složkou moravského anabaptismu, přecházeli k nim také četní příslušníci jiných sekt. Z Moravy se jejich věrouka šířila prostřednictvím misionářů i do dalších zemí Evropy. Vznikalo množství nových sídel, při druhém vypovězení novokřtěnců ze země v roce 1547 je doloženo těchto 25 lokalit huteritského osídlení: Šakvice - správní sídlo, Popice, Pouzdřany, Kubšice, Bohutice, Rakšice, Hrubšice, Ivančice, Kurdějov, Pavlov, Bořetice, Bzenec, Veselí nad Moravou, Bohuslavice, Bučovice, Slavkov, Bulhary, Rakvice, Zaječí, Podivín, Velké Bílovice, Stará Břeclav, Břeclav, Hodonín a Čejkovic.²² Po Hutterovi byli představenými moravské huteritské obce Hans Amon, povoláním soukeník, a Leonhard Lanzenstill. Náboženské zásady huteritů kodifikoval ve svém katechismu *Rechenschaft und Bekenntnis des Glaubens* Peter Riedemann.²³ Huterité představovali uzavřené společenství, které kromě hospodářských vztahů nenavazovalo žádné styky s domácím prostředím. Dějiny a způsob života huteritů známe z jejich písemnictví, především z kronik a organizačních řádů. Měli promyšlený systém výchovy dětí, společný život v komunitách byl usměrňován do nejmenších podrobností vnitřními organizačními řády a předpisy, jejichž porušování znamenalo vyloučení z kolektivu. K těmto represím však docházelo jen zřídka.

K poznání sekt, které byly rozšířeny mezi moravskými novokřtěnci, je nutno uvést ještě další doplňky. Náboženské hnutí v počátcích moravské reformace je spojeno se jménem Oswalda Glaidta z Jemnice, rodáka z Horní Falce, který dlouhou dobu působil v Rakousku. V roce 1525 se dostal do Mikulova a spolu s kazatelem Hansem Spitelmaierem připravoval půdu pro přijetí myšlenek novokřtěnců. Glaidt se stýkal také se sektou moravských utrakvistů tzv. habrovanských či lulečských bratří, jejichž duchovním vůdcem byl zeman Jan Dubčanský ze Zdenína.²⁴ Diskutoval i s názory Martina Göschla, rodáka z Jih-

lavy a probošta kláštera v Dolních Kounicích, který se později přidal k novokřtěncům. Pod Hubmaierovým vlivem napsal Glaidt náboženský spis proti znevažování slova Božího. V dalším období působil ve Slezsku, kde jeho spolupracovníky byli Andreas Fischer a Hans Bänderlin. Po disputacích s jinými představiteli slezských novokřtěnců, Valentinem Crautwaldem a Casparem Schwenckfeldem, napsal Glaidt spis, který obhajoval uctívání svátku starozákonní soboty. Toto učení se stalo ideovým základem pro vznik náboženské sekty *sabateriánů* či *sobotářů*, doložených kolem roku 1530 také v Mikulově, kde se k nim po roce 1535 přidali i někdejší Hubmaierovi „lidé meče“. Působení této sekty se setkala s kritickým ohlasem ze strany samotných novokřtěnců i z okruhu jiných náboženských konfesí.²⁵

Další sekty či skupiny novokřtěnců jsou doloženy ze Slavkova, který náležel mezi významná centra tohoto náboženského hnutí. Okolo roku 1540 se zde objevují *pilgramité*, stoupenci sjednocujících snah, jejichž hlasatelem byl Pilgram Marbeck, teolog a vůdčí osobnost novokřtěneckého hnutí v jižním Německu a Tyrolsku.²⁶ V počátcích moravského anabaptismu se zasloužil o vyslání mnoha skupin křtěnců z Tyrolska, kteří na Moravě našli nový domov, zvláště ve Slavkově a Hustopečích. O rozkolu ve slavkovské obci v roce 1531 byl Marbeck informován Reublinovým dopisem a s obavami sledoval nejednotnost moravských novokřtěnců. V roce 1540 se vydal do Slavkova, aby se pokusil sjednotit různé skupiny novokřtěnců, které na území Moravy existovaly. Jednal s huterity, ale jeho snahy nebyly úspěšné.²⁷ Hlavní překážkou pro sjednocení byly odlišné názory na majetkové vlastnictví, kdy většina sekt obhajovala - na rozdíl od huteritů - soukromý majetek. Mnohem větší byly Marbeckovy zásluhy v teologické sféře a význam jeho prací, zaměřených na vyložení základních článků křesťanské věrouky a na vztah mezi Starým a Novým zákonem, se srovnává s dílem Menno Simonse, vůdčí osobnosti severoněmeckého a nizozemského křtěnců a zakladatele světového mennonismu.²⁸

²⁴ O této sektě srov. K a m e n í č e k, F.: Zemské sněmy a sjezdy III, c. d., s. 494-498; L i č m a n, A.: Náboženské poměry, c. d., s. 129, 201; nejpodrobněji Z e m a n, J. K.: The Anabaptists and Czech Brethren, c. d., s. 62-72. O jejich literární produkci viz P r o c h á z k a, V.: Tiskárna bratří habrovanských v Lulči u Vyškova. Vyškov 1941.

²⁵ H a s e l, C. F.: Sabbatarian Anabaptists of the Sixteenth Century. In: Andrews University Seminary Studies 5-6, 1967-1968, s. 19-28, 101-121. Také Mennonitisches Lexikon II, c. d., s. 117-119; Mennonitisches Lexikon IV, c. d., s. 3 a 4.

²⁶ O Marbeckovi existuje početná literatura, srov. například H e g e, Ch.: Pilgram Marbeck Vermahnung. Ein wiedergefundenes Buch. In: Gedenkschrift zum 400-jährigen Jubiläum der Mennoniten oder Taufgesinnten, 1523-1525. Ludwigshafen 1925; F a s t, H.: Pilgram Marbeck und das oberdeutsche Taufertum. Ein neuer Handschriftenfund. Archiv für Reformationsgeschichte 47, 1956, s. 212-242; K i w i e t, J. J.: Pilgram Marbeck. Ein Führer der Täuferbewegung im süddeutschen Raum. Kassel 1957; B e r g s t e n, T.: Pilgram Marbeck und seine Auseinandersetzung mit Caspar Schwenckfeld. Kyrkhistorik Arsskrift 57, 1958, s. 53-87; B e n d e r, H. S.: Pilgram Marbeck. Anabaptist Theologian and Civil Engineer. Mennonite Quarterly

Review 38, 1964, s. 231-265; K l a s s e n, W.: Covenant and Community. The Life, Writings and Hermeneutics of Pilgram Marbeck. Grand Rapids 1968; K l a s s e n, W.: The Limits of Political Authority as Seen by Pilgram Marbeck. Mennonite Quarterly Review 56, 1982, s. 342-364; B l o u g h, N.: Christologie Anabaptiste. Pilgram Marbeck et l'humanité du Christ. Genève 1984; B l o u g h, N.: Pilgram Marbeck, Martin Luther and the Humanity of Christ. Bibliotheca Dissidentium: Répertoire des non-conformistes religieux des seizième et dix-seizième siècles. Baden-Baden 1995, s. 33-74; P a c k u l, W. O.: Die Hutterer in Tirol, c. d., s. 158-162.

²⁷ O těchto Marbeckových snahách se dovídáme z důležitého rukopisného kodexu, objeveného v červenci 1955 ve švýcarském Bernu. V tomto Kunstbuche, jak byl kodex nazván, jsou zastoupeny i Marbeckovy dopisy z Moravy bratřím v německých zemích. Srov. F a s t, H.: Pilgram Marbeck und das oberdeutsche Taufertum. Archiv für Reformationsgeschichte 47, 1956, s. 212-242; F e l l m a n n, W.: Ein neuer Handschriftenfund. Mennonitische Geschichtsblätter 14, 1957, s. 44-47; B e n d e r, H. S.: New Discoveries of Important Sixteenth Century Anabaptist Codices. Mennonite Quarterly Review 30, 1956, s. 72-77.

Z okruhu Marbeckových stoupenců patřil k významným činitelům Cornelius Veh, který byl zřejmě švýcarského původu.²⁹ Od roku 1541 pokračoval v Marbeckových snahách o sjednocování moravských novokřtěnců, ale rovněž neúspěšně. V dopisu, zaslaném v roce 1543 z Moravy bratřím do Švýcarska, si Veh stěžuje na zatvrzelost moravských novokřtěnců a označuje je za „nepravé křtěnce“.³⁰ Přesto se mu podařilo získat stoupence svého učení, kteří si říkali *kornelité* a žili v jednotě s pilgramity, jak dokládají i písemné materiály ze Slavkova (srovnej dále).

K doplnění sekt, které měly vztah k moravským novokřtěncům, je nutno zmínit se ještě o *ariánech* či *sociniánech* nebo „polských bratřích“ (Polnische Brüder). Byli nazváni podle italského právníka Laelia Sociniho a jeho synovce Fausta Sociniho, kteří křtěnecké učení šířili v Polsku. Tato sekta se zde řadila k unitářské církvi (ecclesia minor), přidali se k ní také *antitrinitáři*, vypovězení z Itálie a Švýcarska. V náboženských otázkách byla tato sekta sice blízká moravským novokřtěncům, zvláště huteritům, ale v praktickém náhledu na společný život a majetkovou jednotu zastávala protikladné stanovisko. Z historie vzájemných vztahů jsou doloženy návštěvy polských sociniánů v moravských sídlech huteritů, spojené s diskusemi o sporných bodech věrouky, je známa i korespondence mezi představeným moravských huteritů Petrem Walpotem a krakovským lékárníkem Simonem Ronembergem. Z území Moravy je doložen dočasný pobyt antitrinitářů ve Slavkově a Hustopečích.³¹

Přehled novokřtěneckých skupin a sekt, které existovaly na území Moravy, zvláště v počátcích hnutí, dokládá známé a často užívané tvrzení, že Morava byla zemí náboženské svobody a tolerance.³² Přední znalec této problematiky, americký historik J. K. Zeman píše, že „vývoj novokřtěnství na Moravě je velmi spletitý a po mnoha stránkách dosud neprobádaný“.³³ Mezi jednotlivými sku-

pinami nedocházelo k žádným stykům, ba mnohé z nich zaujímaly vůči ostatním nepřátelský postoj. Přitom po ideologické stránce byla novokřtěnecká věrouka hodně blízká domácím konfesím, především Jednotě bratrské. Ze styků s domácími konfesemi jsou zaznamenány pouze dva pokusy o náboženskou diskusi, které se uvádějí v literatuře. V roce 1559 požádal truhlář Balthasar Grasbannter, vůdce pilgramitů v Ivančicích, o rozhovor s Českými bratry, který potom probíhal i ve Znojmě s jedním hodinářem, patrně Hansem Felixem z téže sekty.³⁴ Z roku 1565 pochází stručný záznam o rozhovoru mezi Martinem Behemem ze Bzence, zřejmě příslušníkem gabrielitů, a českobratrským knězem Petrem Herbertem.³⁵ Ani huterité, kteří tvořili mezi novokřtěnci naprosto převažující většinu a byli ke svému okolí nejuzavřenější, neměli zájem o diskusi v náboženských otázkách s jinými sektami. Z historie vztahů huteritů a jiných skupin novokřtěnců je znám pouze dialog, který v roce 1573 vedli Paul Glock, kazatel moravských huteritů, a Leonhard Sommer, představitel švýcarských bratří.³⁶

Při studiu novokřtěneckých sekt nejde jenom o bádání v ideologické sféře, tedy stanovení jejich náboženských odlišností, které jsou dostatečně osvětlovány v početné zahraniční literatuře. Mnohem důležitější je poznávání historických souvislostí a konkrétní situace na Moravě, kam patří zvláště teritoriální rozložení a velikost sídel jednotlivých sekt. Dosavadní příspěvky na toto téma se týkaly především huteritů, jejichž dějinné osudy jsou doloženy neúplně, zatímco o ostatních sektách se dochovaly pouze zlomkovité doklady, obsažené v domácích a zahraničních pramenech. O soustředění všech známých údajů se zasloužil J. K. Zeman ve své topografii moravského anabaptismu.³⁷ Jeho soupis je věrohodný a neobyčejně přínosný, pokud se drží originálních pramenů,³⁸ ale mnohdy selhává v těch pasážích, které se opírají o zprostředko-

²⁸ Z početné literatury například K r a h n, C.: *Mennos Simons' Lebenswerk*. North Newton 1951; B e n d e r, H. S.: *Menno Simons*. Scottsdale 1956; B o r n h ä u s e r, Ch.: *Leben und Lehre Menno Simons' Neukirchen-Vluyn* 1973. Také H o r s t, I. B.: *A Bibliography of Menno Simons, ca. 1496-1561, Dutch Reformer*. Nieuwkoop 1962.

²⁹ *Mennonitisches Lexikon IV*, c. d., s. 407.

³⁰ Citace podle *Mennonitisches Lexikon IV*, c. d., s. 407, zde podle „Kunstabu“.

³¹ K o t, S.: *Polish Brethren and the Problem of Communism in the 16th Century*. In: *Unitarian Historical Society London* 11, 1956, č. 2, s. 38-53; S z c z u c k i, L. – T a z b i r, J. (ed.): *Korespondencja anabaptistów morawskich z arianami polskimi. Odrodzenie i reformacja w Polsce* 3, 1958, s. 197-215; U r b a n, W.: *Studia z dziejów antytrinitaryzmu w zemiach czeskich i slowackich w XVI-XVII wieku*. Kraków 1966; U r b a n, W.: *Der Antitrinitarismus in den Böhmischen Ländern und in der Slowakei im 16. und 17. Jahrhundert*. Baden-Baden 1986; též *Mennonitisches Lexikon IV*, c. d., s. 216 a 217.

³² Jinou charakteristiku vyjadřují soudobé názory z opačné strany, z pohledu domácích konfesí: V dopisu hraběte z Hardeka profesoru Ebnerovi do Wittemberku se Morava označuje za „louži všeho kacířství a všech sekt“. Srov. H r u b ý, F.: *Ke stykům Moravy s Wittemberkem v 16. století*. Časopis *Matice moravské* 55, 1931, s. 46 (zde

překlad citace ze studie W o t s c h e, T.: *Urkunden zur Reformationsgeschichte Böhmens und Mährens*. Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 2, 1929).

³³ Z e m a n, J. K.: *Rozhovory Českých bratří s novokřtěnci na Moravě*. Pravda a slavná naděje 39, 1958, s. 42.

³⁴ Z e m a n, J. K.: *Rozhovory Českých bratří*, c. d., s. 38-43, 53-57.

³⁵ Z e m a n, J. K.: *The Anabaptists and Czech Brethren*, c. d., s. 259-262.

³⁶ G r o s s, P.: *Dialogue between a Hutterite and a Swiss Brother*, 1573. *Mennonite Quarterly Review* 44, 1970, s. 45-58. Jsou známy také obhajoby huteritské výchovy dětí, adresované švýcarským bratřím; srov. G r o s s, L.: *The Golden Years of the Hutterites. The Witness and Thought of the Communal Moravian Anabaptists During the Walpot Era, 1565-1578*. Scottsdale 1980, s. 179-181. Z pozdějších publikovaných dokladů srov. B r a i d l, K.: *Brief an den Schweizer Bruder Christian Rauschenberger (Neumühl, Mähren, 1601)*. In: *Hutterische Epistel 1527 bis 1763*. Elie, Manitoba 1991, s. 108 ad.

³⁷ Z e m a n, J. K.: *Historical Topography of Moravian Anabaptism*. Goshen 1967, zvláštní otisk z časopisu *Mennonite Quarterly Review* 40-41, 1966-1967. Jeho souhrnné přehledy o sektách otištěny rovněž v Z e m a n, J. K.: *The Anabaptists and Czech Brethren*, c. d., s. 277-289; přehled sekt přetištěn rovněž v tabulce v C l a s e n, C.-P.: *Anabaptists Sect*, c. d., s. 278.

vané údaje. Kromě nepřesností samotného autora, ostatně nepřilíš četných, se v soupisu opakují všechny omyly z dosavadní literatury, od odborné produkce až po nekritické práce regionálního a vlastivědného zaměření.³⁹

Podívejme se nyní blíže na historickou situaci a síť moravských lokalit, v nichž žily některé sekty novokřtěnců. Ve velkých moravských městech se novokřtění objevovali pouze sporadicky, hlavně v počátcích tohoto hnutí. Tato situace byla odrazem soudobých nařízení, která hned od počátku vykazovala novokřtence z královských měst. Tak například v J i h l a v ě je doloženo jen několik zmínek z let 1529-1537, které neposkytují bližší informace o početnosti a příslušnosti zdejších novokřtěnců.⁴⁰ Také Z n o j m o bylo novokřtěncům zapovězeno, a to už patentem Ferdinanda I. z roku 1528, několik novokřtěnců zde bylo upáleno. Výjimka byla povolena pouze jednotlivým řemeslníkům, nezbytným pro hospodářský chod města. Patřil k nim i zmíněný hodinář Hans Felix, diskutující v roce 1559 s představiteli Českých bratří.⁴¹ V královském městě B r n ě jsou novokřtění doloženi rovněž jen v počátcích svého výskytu v zemi, v roce 1528 zde byl upálen významný novokřtěnecký kazatel Thomas Waldhauser.⁴² Zmínky z pozdějších let svědčí pouze o dočasných pobytech či jen návštěvách některých novokřtěnců v městě. V jiné kategorii je potřeba hodnotit doklady o dodávkách výrobků nebo prací pro město a v něm žijící příslušníky moravské šlechty.⁴³

Mnohem početněji byly zastoupeny novokřtěnecké sekty v menších moravských městech. Můžeme říci, že v počátcích novokřtěnecké kolonizace byl právě tento typ sídel nejprůznačnější a teprve v dalším vývoji vznikala i venkovská sídla. Nejstarším městským sídlem moravských novo-

křtěnců byl M i k u l o v, který se díky své poloze na rakouských hranicích a přízni majitelů panství stal centrem počátečního novokřtěneckého hnutí a sídlem mnoha jeho sekt. V Mikulově působili přední představitelé počátků hnutí, Martin Göschl, Hans Spittelmaier, Oswald Claidt a především Balthasar Hubmaier, jehož „lidé meče“ vytvořili první náboženskou skupinu, splynouví později se sabateriány.⁴⁴ V navazujícím období zde působily i další sekty, o nichž se dovídáme v roce 1568 z dopisu, který psal majitel panství Kryštof Kereczeny profesoru Ebnerovi do Wittenberku. Píše se zde, že „kostely našeho mikulovského panství byly spuštěny a bez kněžstva a tak se stalo chytrostí ďáblou, že nespočetné bludy satanovy, ano přímo samy jeho výplody jako sobotáři, libertini, huterovci, entusiasté, kornelité, gabrielité a zvláště novokřtění, kterých je na 4000, se do tohoto panství vplížili.“⁴⁵ V textu dopisu se citují některé méně známé sekty, nejasná je zmínka o novokřtěncích; podle připojeného počtu, který se však zdá značně nadsazený, muselo jít o huterity.⁴⁶ Nezmiňují se švýcarští bratři, kteří už ve městě zřejmě nebyli, poněvadž přesídlili do několika venkovských obcí na Mikulovsku a Znojemsku.⁴⁷ Ke konci první poloviny 16. století pozbyl Mikulov své vůdčí postavení v dějinách novokřtěneckého hnutí. Sekty postupně zanikaly a zůstala jen společná komunita huteritů, jejíž důležitost – stejně jako význam celého města – byla zdůrazněna zvláště tím, že Mikulov byl centrem proslulého huteritského lékařství a sídlem slovných lékařů Balthasara Gollera a otce i syna Georga a Efrehema Zobelových.⁴⁸

Pozoruhodným příkladem soužití mnoha odlišných konfesí a náboženských sekt je S l a v k o v, který se po Mikulovu stal druhým hlavním centrem novokřtěneckého

³⁸ Kromě novokřtěneckých kronik je velmi důležitá centrální edice Quellen zur Geschichte der Täufer (Wiedertäufer), vydávaná od roku 1930 v Německu. Tato edice systematicky zpřístupňuje archivní materiály ze západoevropských zemí, v nichž jsou obsaženy rovněž četné doklady o moravských novokřtěncích, dosud nevyužité v naší historické produkci. Jen výjimečně vyšly některé materiály v dřívějších edicích, jako například významné doklady z roku 1587, týkající se některých moravských sídel novokřtěnců; srov. B e c k e r, E.: Zur Geschichte der Wiedertäufer in Oberhessen. Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde 10, 1914, s. 66-105 (viz recenzi B. Novotného v Časopisu Matice moravské 43-44, 1919-1920, s. 521-525). Tyto materiály byly znovu zveřejněny v souběžné edici Úrkundliche Quellen zur hessischen Reformationsgeschichte 4, 1951.

³⁹ Měněny jsou údaje z naší literatury, kterou Zeman velmi pečlivě prostudoval a díky své dobré znalosti českého jazyka přesně přeložil do angličtiny. Nejvíce nepravdivých údajů, mnohdy založených na pouhém ústním podání, najdeme v některých dílech Vlastivědy moravské. Oproti preciznímu zpracování zahraničních pramenů jsou takové příspěvky pro řešení dané problematiky zavádějící a naprosto bezcenné.

⁴⁰ A l t r i c h t e r, A.: Zur Geschichte der Wiedertäufer in Iglau. Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 30, 1928, s. 157-159. Přítomnost novokřtěnců nejasně dokládají i další archivní materiály, obsažené v práci S c h e n n e r, F.: Beiträge zur Geschichte der Reformation in Iglau. Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 15, 1911, s. 222-256, 16, 1912, s. 84-102, 374-406, 17, 1913, s. 114-159. Nejnovější poznatky z archiv-

ních pramenů uvádí R o t h k e g e l, M.: Täufer, Spiritualist, Antitrinitarier – und Nikodemit. Jakob Kautz als Schulmeister in Mähren. Mennonitische Geschichtsblätter 57, 2000, s. 51-88.

⁴¹ Z e m a n, J. K.: Rozhovory Českých bratří, c. d., s. 54: „že dobrý řemeslník, hodinář jest, od Znojemských je držán i před královskou výpovědí všech novokřtěnců ochráněn.“

⁴² Mennonitisches Lexikon IV, c. d., s. 46.

⁴³ Například v roce 1569 vybudovali huterité z Němčiček vodovod pro brněnský dům Albrechta z Boskovic; srov. H r u b ý, F.: Nové příspěvky k dějinám moravských novokřtěnců. Jejich význam na poli hospodářské a průmyslové výroby. In: Českými dějinami, sborník Václava Novotného. Praha 1929, s. 216; H r u b ý, F.: Die Wiedertäufer in Mähren, c. d., s. 24. Také v Jihlavě vystavěli novokřtění v letech 1592 a 1594 kašnu na náměstí; srov. A l t r i c h t e r, A.: Zur Geschichte der Wiedertäufer, c. d., s. 157.

⁴⁴ R o t h k e g e l, M.: Die Nikolsburger Reformation 1526-1535: Vom Humanismus zum Sabbatarismus. Disertační práce. Praha, Evangelická teologická fakulta UK 2000 (teze práce zveřejněny v Mennonitische Geschichtsblätter 59, 2002, s. 181-186).

⁴⁵ H r u b ý, F.: Ke stýkům Moravy, c. d., s. 46.

⁴⁶ Podle kroniky a urbárů jsou sídla huteritů doložena v těchto místech mikulovského panství: Mikulov (od 1556), Perná a Sedlec (od 1557), Strachotín (od 1558).

⁴⁷ Srov. B e c k, pozn. 1 na s. 152; Mennonitisches Lexikon IV, c. d., s. 133.

⁴⁸ S o m m e r, J. L.: Hutterite Medicine and Physicians in Moravia in the Sixteenth Century and After. Mennonite Quarterly Review 27, 1953, s. 111-127.

hnutí. Poznání soudobé historické situace umožňují četné archivní prameny, které byly publikovány.⁴⁹ Po rozkolu v Mikulově se zde v roce 1528 usadili „lidé hole“, nazývaní v pramenech také jako malohoufníci či společníci, k nimž se v roce 1535 připojili novokřtění pod vedením Hanse Amona a Leonharda Lanzenstilla, kteří byli vypořádáni z Českého Krumlova. Spolu s příslušníky některých jiných sekt vytvořili společenství novokřtěnců, jimž se načas říkalo austerličtí, kteří se rozšířili i do několika dalších míst, například pod vedením významného kazatele Ulricha Stadlera do Bučovic.⁵⁰ V roce 1537 se slavkovští novokřtění připojili k sjednocovacímu hnutí Jakoba Huttera a vytvořili společnou komunitu, která ve Slavkově existovala až do roku 1622. Kromě huteritů zde bylo mnoho jiných sekt, k nejpočetnějším patřili kornelitě a pilgramité, kteří se v pramenech často uvádějí společně. Živili se obchodem, půjčovali peníze a účastnili se také městské správy. Důležitou zprávu zanechal Benáčan Marcantonio Varotto, který v roce 1567 navštívil Slavkov. Uvádí, že zde žije třináct nebo čtrnáct sekt z rozdílných konfesí. K novokřtěncům patřili huterité, které Varotto nazývá podle překladu z němčiny capellarians („kloboučníci“), dále pilgramité, švýcarští bratři, sabateriáni, ariáni, antitrinitáři („samosatians“), josefini (neuznávali panenkové zrození Krista) a ještě další tři sekty, jejichž jména nejsou známa, mají jen málo příznivců a ostatními sektami jsou zavrženy.⁵¹ Antitrinitáři patřili k italským uprchlíkům, kteří ve Slavkově našli dočasné útočiště na své cestě z Vídně do Krakova.⁵² Ve Slavkově zemřel 21. ledna 1567 italský teolog Bernardino Ochino, který spolu s italskými antitrinitáři putoval do Krakova.⁵³ Časem mnohé sekty slavkovských novokřtěnců zanikly, podobně jako v jiných sídlech, do roku 1622 se udrželi kromě huteritů jen pilgramité. Pro studium sekt novokřtěnců je Slavkov důležitý i pro vyjádření pravděpodobné početnosti jejich příslušníků. Tyto skutečnosti jsou jinde obtížně zjistitelné, ale pro stanovení početnosti celého novokřtěneckého osídlení Moravy nezbytné.

Jiným významným městem se soužitím několika náboženských konfesí a odvozených sekt jsou Ivančice, které byly předním sídlem Jednoty bratrské. V počátcích novokřtěneckého hnutí je zde doloženo působení kazatele Christiana Entfeldera, který v roce 1530 věnoval ivančickým bratřím svůj náboženský spis.⁵⁴ Huterité zde měli svoji komunitu pouze v letech 1545-1547, pak založili samostatné sídlo v přilehlých Alexovicích. Z jiných novokřtěneckých sekt jsou v Ivančicích vzpomínáni austerličtí bratři nebo snad gabrielité, jak by vyplývalo z dochovaných poznámek českobratrského biskupa Jana Blahoslava k textům vzájemných rozhovorů z roku 1559. Jak se zdá, týkala se však jeho poznámka spíše pilgramitů, jejichž představeným byl již zmíněný truhlář Balthasar Grasbanntner.⁵⁵ Významnou zprávu o zdejších náboženských poměrech zanechal německý topograf Martin Zeiler, který navštívil Ivančice v roce 1617.⁵⁶ Ve své knize píše, že kromě luteránů a kalvinistů jsou v městě Čeští bratři a také Židé. Dále se obšírněji rozepisuje o švýcarských bratřích, kteří žili na předměstí, měli vlastní domy a majetek a jeden společný dům, v němž bydlel jejich kazatel a přebývali v něm i cizí hosté. Tito lidé nepoužívali při narození křest, nenosili žádnou zbraň a zachovávali lámání chleba či večeři, která se každoročně odbývala o letnicích.⁵⁷ V dalším textu se Zeiler zmiňuje o „schwenckfeldských a podobných lidech“, což byli nejspíš spiritualisté, kteří se scházejí mimo město, v poli u jednoho stromu, k nim se počítají fociniáni a ateisté, kteří neuznávají vzkříšení těla. Jak by se dalo soudit podle těchto zpráv ze začátku 17. století, kromě švýcarských bratří tvořili ostatní novokřtění v Ivančicích pouze nevýznamnou menšinu.

V menších moravských městečkách je přítomnost více novokřtěneckých sekt spíše výjimečné. Takový příklad poskytují P o u z d ř a n y, kde se hned v počátcích hnutí usadila malá skupinka filipitů. Huterité zde měli velké a významné sídlo od roku 1538, obývali dva velké domy a vlastnili také valchu, koželužnu a šlejfirnu, jejich lázeň navštěvovala i moravská šlechta.⁵⁸ Asi od roku 1540 zde

⁴⁹ L i č m a n, A.: Náboženské poměry, c. d.; de W i n d, H. A.: A Sixteenth-Century Description of Religious Sects in Austerlitz, Moravia. Mennonite Quarterly Review 29, 1955, s. 44-53.

⁵⁰ Srov. Z i e g l s c h m i d, s. 170 a 171; Mennonitisches Lexikon IV, c. d., s. 229 a 230; o austerlických také B e c k, pozn. 1 na s. 96.

⁵¹ De W i n d, H. A.: A Sixteenth-Century Description, c. d., s. 45 ad.

⁵² F r i e d m a n n, R.: Christian Sectarrians in Thessalonica and their Relationships to the Anabaptists. Mennonite Quarterly Review 29, 1955, s. 59. Část italských emigrantů se přidala k huteritům a zůstala na Moravě; srov. de W i n d, H. A.: Italian hutterite Martyrs. Mennonite Quarterly Review 28, 1954, s. 163-185. Obecně o italských novokřtěncích srov. S t e l l a, A.: Anabatismo e antitrinitarismo in Italia nel XVI secolo. Padua 1969.

⁵³ Mennonitisches Lexikon III, c. d., s. 290; také B a i n t o n, R. H.: Bernardo Ochino. Firenze 1940.

⁵⁴ Spis *Von den manigfaltigen im glauben zerspaltungen* byl vydán v Augsburgu, kam Entfelder odešel z Ivančic. Srov. také Mennonitisches Lexikon I, c. d., s. 594 a 595.

⁵⁵ Z e m a n, J. K.: Rozhovory Českých bratří, c. d., s. 38, 42; F a s t, H.: Pilgram Marbeck, c. d., s. 215, 232 ad.

⁵⁶ V a ň á č e k, M.: Německý topograf z doby 30leté války píše o Moravě. Vlastivědný věstník moravský 18, 1963, s. 27-36.

⁵⁷ Z e i l e r, M.: Topographia Germaniae II. Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae. Frankfurt a. M. 1650; zde citováno podle Zemana: *An einem andern Orth vor der Stadt, so gleichsam ein ziemliche eygne Vorstatt, hatten die Schweizer Brüder ihre eygne Häuser vnd Güter, von welchen sie ein gewisses in ihr Gemeind Haus, in welchem ihr Prediger wohne vnd predigte, vnd die Fremdlinge beherberget wurden, lieffern musten. Diese Leuth wurden ihr Lebenslang nicht getaufft, trugen keine Wehren vnd hielten ihr Brotbrechen, order das Abendmahl, Jährlich auff Pfingsten*. Srov. Z e m a n, J. K.: Historical Topography, c. d., s. 34.

⁵⁸ T u r e k, A.: Platy novokřtěnců na panství židlochovském r. 1590. Mojžírova říše 4, 1941, s. 66-68; T u r e k, A.: Urbář panství židlochovského z r. 1590. Mojžírova říše 4, 1941, s. 129-133; N o v o t n ý, J.: Novokřtění na jižní Moravě v 16.-17. stol. Vlastivědný věstník moravský 14, 1959, s. 89; o lázni srov. B e c k, pozn. 1 na s. 328.

⁵⁹ Z e m a n, J. K.: Historical Topography, c. d., s. 61.

⁶⁰ K r a t o c h v í l, A.: Pohořelský okres. Vlastivěda moravská. Brno 1913, pozn. 4 na s. 185; o švýcarských bratřích srov. P o l i c k ý, F.: Ortsgeschichte von Pausram. Mikulov 1936, s. 96, 105.

sídlili také švýcarští bratři, vedení Hansem Beckem, který byl předtím pro své náboženské přesvědčení vězněn v Pasově.⁶¹ V roce 1618 se zde připomíná Abraham Wacker, který dříve patřil ke švýcarským bratrům.⁶² V Pouzdřanech je doložen po roce 1560 také pobyt italských anabaptistů, jejichž vůdcem byl Giulio Gherlandi, známý také jako Julius Klemperer.⁶¹ Tito italské novokřtění se spojili s huterity, jejichž sídlo zaniklo až v roce 1622 při vypovězení novokřtěnců ze země.

Uváděné příklady o sektách novokřtěnců, zastoupených v některých moravských městech a městečkách, k nimž náleží ještě doklady o jejich existenci na venkově, názorně ilustrují situaci v 16. století a dokládají náboženskou svobodu země. Ke svobodě náboženského vyznání však novokřtění dospěli až po dvojím zákazu pobytu z let 1535 a 1547, které měly praktický odraz v pronásledování, ukrývání a odchodu mnohých příslušníků novokřtěneckého hnutí z Moravy.⁶² Teprve v druhé polovině 16. století prožívali novokřtění období klidného rozvoje a v roce 1570 bylo pro ně zavedeno pravidelné odvádění daní, které znamenalo oficiální uznání jejich existence v hospodářské a sociální struktuře země.⁶³ V ideologické oblasti však vzájemné střety pokračovaly a novokřtění se často stávali terčem soudobé kritiky z okruhu jiných konfesí. Nejostřejší útoky vycházely ze strany katolické církve. Nacházíme je především ve spisech Erhardových a Fischerových, které obsahují také mnoho cenných údajů o životě novokřtěnců. Christoph Erhard, rodák z tyrolské Halle, působil jako farář a děkan v Mikulově a vydal několik spisků proti novokřtěncům. V jednom z nich z roku 1586 hodnotí mimo jiné i své rekatolizační úsilí a píše, že pokud dříve platila obecná charakteristika „je z Mikulova, tedy je novokřtěnec“, platí nyní opačně „je římský, katolický a jezuitský křesťan“.⁶⁴ Erhard proslul nejvíc svým spisem *Gründliche kurtz verfaste Historia*, vydaným v roce 1589

v Mnichově.⁶⁵ Druhým velkým nepřítelem novokřtěnců byl Christoph Andreas Fischer, farář ve Valticích. Ze začátku 17. století pocházejí čtyři jeho spisy proti novokřtěncům, z nichž dva vydal v tiskárně kláštera v Louce.⁶⁶ Proti jeho hanlivému a pomlouvačnému spisu *Von der Wiedertauffer verfluchten Ursprung* se postavil představený huteritské obce Claus Braidl.⁶⁷ Fischerovo volání po novém a definitivním vypovězení novokřtěnců ze země, což si v té době moravské stavy z mnoha důvodů vůbec nepřipouštěly, našlo své praktické uplatnění až v období začínající protireformace a rekatolizace v roce 1622.

Z uvedených příkladů vyvstává, že z vnitřních náboženských disputací i z obhajob novokřtěnectví proti útokům zvenčí vzešlo množství cenných písemných památek, nezbytných pro historické studium daného období. Tyto památky, dochované v rukopisné nebo tištěné podobě, vytvářejí velkou skupinu německy psané literatury, která významně přispívá k obohacení moravských kulturních dějin a písemnictví. Jak vyplývá ze zahraničních soupisů, které podchycují doklady ze sbírek evropských i světových institucí, vynikali v tomto směru především huterité.⁶⁸ V systematické jejich společenství našly pevné místo také otázky vzdělávání, které se odrazily ve znalosti písma i v základech matematiky u příslušníků obce. Z huteritského písemnictví jsou nejcennější doklady o dějinách společenství, které jsou obsaženy v centrálně vedené kronice i v jejich četných místních verzích a opisech.

Tyto prameny, přinášející mnoho cenného a mnohdy dosud málo známého a využívaného materiálu pro dějiny Moravy, podávají také ucelený obraz o vývoji a rozsahu sídel moravských huteritů. Z údajů je zřejmé, že v dalším vývoji směřoval hlavní proud huteritské kolonizace na venkov, zatímco prvotní městská sídla ztrácela postupně svůj někdejší význam. Tuto situaci si lze vysvětlit také tím, že uzavřené a limitované prostředí měst neposkytovalo

⁶¹ Srov. Z i e g l s c h m i d, s. 410 a 411; také de W i n d, H. A.: Italian Hutterite Martyrs, c. d., s. 164-171; Z e m a n, J. K.: Historical Topography, c. d., s. 61 a 62.

⁶² V této době byla založena sídla huteritů v Uhrách, na území dnešního západního Slovenska, zvláště v Sobotišti a několika dalších lokalitách.

⁶³ H r u b ý, F. Die Wiedertäufer in Mähren, c. d., s. 185; P á n e k, J.: Moravští novokřtění, c. d., s. 250. O vývoji zdaňování srov. také K a m e n í č e k, F.: Zemské sněmy a sjezdy III, c. d., s. 482-491.

⁶⁴ Mennonitisches Lexikon I, c. d., s. 67.

⁶⁵ B o k, V.: Polemické spisy Kryštofa Erharda proti moravským novokřtěncům. Strahovská knihovna 20-21, 1985-1986, s. 65-83.

⁶⁶ Fischerova díla hodnotí L o s e r t h, J.: Der Communismus der mährischen Wiedertäufer, c. d. O loucké tiskárně srov. G r ö l i g, M.: Die Klosterdruckerei im Prämonstratenserstifte Bruck a. d. Thaya (Mähren) 1595-1608. In: Mährisches Magazin für Biographie und Kulturgeschichte I. Brno 1908, s. 131-150; H r u b ý, F.: Konec tiskárny v Louce. Časopis Matic moravské 53, 1929, s. 508-511.

⁶⁷ Braidlova odpověď, která nese název *Eine Widerlegung und warhafftige Verantwortung der alten grausamsten abscheulichen und unverschämten, schmach und unwarhafftigen Beschuldigungen, so Christof Andreas Fischer, Pfarrherr zu Feldsberg, über uns Brüder erdacht 1604*, vyšla tiskem, místo vytištění však není známo.

⁶⁸ F r i e d m a n n, R.: Die Schriften der hutterischen Täufergemein-

schaften. Gesamtkatalog ihrer Manuskriptbücher, ihrer Schreiber und ihrer Literatur, 1529-1667. Wien 1965; z doplňků F r i e d m a n n, R.: Newly Discovered Hutterite Manuscripts. A Preliminary Note. Mennonite Quarterly Review 42, 1968, s. 73 a 74; G r o s s, L.: Newly Discovered Codices of the Hutterites. Mennonite Quarterly Review 42, 1968, s. 149-155. K novým objevům rukopisů významně přispěl i náleze z Sobotište z roku 1961, který obsahuje také doklady z Moravy, dosud nebyl komplexně zpracován. Srov. B e n d e r, H. S.: A Recent Discovery of Old Hutterite Codices in Slovakia. Mennonite Quarterly Review 36, 1962, s. 280; L a n d s f e l d, H.: The Discovery of Hutterite Books. Mennonite Life 17, 1962, s. 140-144; L a n d s f e l d, H.: Nalezené habánské knihy a rukopisy ze 16. až 18. století. Český lid 50, 1963, s. 186. Tištěnou literaturu, která se dochovala po novokřtěncích, nejnověji zpracoval R o t h k e g e l, M.: The Hutterian Brethren and the Printed Book: A Contribution to Anabaptist Bibliography. Mennonite Quarterly Review 74, 2000, s. 51-85.

⁶⁹ Srov. studii Sídla novokřtěnců na jižní Moravě v této publikaci.

⁷⁰ K syntéze poznatků o moravských novokřtěncích by zajisté náleželo i určení zemí a krajů, odkud sem novokřtění přicházeli. Tyto skutečnosti jsou doposud konstatovány ponejvíce v obecné rovině, ačkoliv v početné zahraniční literatuře existuje značné množství konkrétních dokladů. Mnoho historických pramenů k této otázce bylo publikováno v příslušných svazcích systematické edice Quellen zur Geschichte der Täufer.

huteritům tolik prostoru pro jejich ekonomický rozvoj, kdežto na vesnicích se mohla plně rozvinout nejen jejich řemeslná výroba, ale především zemědělství. Dosavadní soupis sídel, který sestavil J. K. Zeman, není vzhledem ke svým nedostatkům definitivní. Při jeho revizi bude nutno eliminovat lokality, které sem byly vřazeny na základě omylů v dosavadní literatuře nebo chybné interpretace z původních pramenů. Pramennou základnu je nutno rozšířit o soustavné výpisy z domácích archivních fondů, jako jsou například daňové příznávací listy, urbáře moravských panství a domovní či pozemkové knihy jednotlivých lokalit. Teprve při konfrontaci těchto údajů se zmíněnými kronikami může být sestaven úplný seznam huteritských sídel, zatímco identifikace sídel, v nichž žily další sekty novokřtěnců, zůstane nadále asi jen v relativně uzavřené podobě. I z těchto poznatků můžeme však čerpat podklady pro řešení dalších otázek. Pokud víme, že huterští bratři tvořili nejpočetnější složku novokřtěneckého osídlení a můžeme rovněž celkem spolehlivě provést velikostní diferenciaci jejich sídel podle počtu obyvatel,⁶⁹ pak lze v následnosti vyčíslit i jejich předpokládaný celkový počet na Moravě. Domnívám se, že z celkového množství novokřtěnců, kteří žili na území Moravy, lze předpokládat nejméně devadesát procent huteritů a zbytek by připadal na příslušníky jiných sekt. Tuto pracovní hypotézu je však nutno ověřovat v jednotných časových úsecích, aby výsledky byly souměřitelné. Za nejpříhodnější časový moment lze považovat zvláště dva úseky, a to obdo-

bí konce 16. století a stav v letech 1619-1622, tedy před vypovězením novokřtěnců ze země. V tomto závěrečném období by se vzájemný procentuální poměr upravil ještě víc ve prospěch huteritů, protože ostatní novokřtěnecké sekty postupně zanikaly a na začátku 17. století zůstaly jen skupiny švýcarských bratří, pilgramitů a kornelitů. Podle dosažených výsledků a na základě osvědčené metodiky bude snad možno prohloubit tento pohled více do minulosti, nejlépe do období kolem roku 1550.

V závěru této studie bych rád zdůraznil ještě jeden důležitý aspekt, který vyvstává ze studia jednotlivých sekt i z celkových dějin novokřtěneckého hnutí. Zřetelně zde sledujeme, jak tyto otázky překračovaly hranice soudobých států a stávaly se záležitostmi celoevropskými. Významnou roli v reformačním procesu sehrála také Morava, země náboženské svobody a tolerance, v níž pronásledovaní novokřtěnci našli útočiště.⁷⁰ Moravské období považovali za éru největšího rozkvětu a za „zlaté časy“ svého společenství. Na druhé straně je nesporný ekonomický přínos novokřtěnců pro rozvoj země, doložený v mnoha oborech řemeslné i zemědělské výroby. Závazným úkolem pro další bádání by mělo být vytvoření komplexní syntézy moravského období těchto Evropanů, kteří šířili svou vyspělou kulturu v teritoriu bez hranic. V duchu křesťanských idejí tak činili o půltisíciletí dříve, než se tyto otázky staly nejaktuálnějším sjednocujícím komponentem moderní Evropy.

TÄUFERGRUPPIERUNGEN IN MÄHREN

Die in Mähren ansässigen Täufer waren in mehrere Gruppierungen zerspalten. Ihr Ursprung liegt in Gruppenbildungsprozessen und Spaltungen, zu denen es entweder in Mähren selbst kam oder die sich bereits in den Herkunftsregionen der täuferischen Immigranten ereignet hatten. Ersteres war der Fall, als sich die Täufer in Mikulov (Nikolsburg) in die Gruppen der Schwertler und der Stäbler spalteten. Die Stäbler ließen sich in Slavkov (Austerlitz) nieder, weshalb sie auch als Austerlitzer Brüder bezeichnet wurden. Zu den bereits in den Herkunftsregionen entstandenen Gruppierungen zählten die Philipper Brüder und die Gabrieliter, die sich in Rosice (Rossitz) und Hustopeče (Auspitz) ansiedelten, ferner die Schweizer Brüder, die im Gebiet von Mikulov und Znojmo (Znaim) vertreten waren. Weitere aufgrund ausländischer Impulse entstandene Gruppierungen waren die Sabbater und die Pilgramiter bzw. Cornelier. Italienischer und polnischer Herkunft waren die Sozinianer und Antitrinitarier.

Ein wichtiges Datum im Gruppenbildungsprozeß des mährischen Täufertums war das Jahr 1533, als Jakob Hutter eine Gemeinde von täuferischen Immigranten unter seine Führung sammelte. Hutter vertrat eine strenge Gütergemeinschaft. Die nach ihm als Hutterische Brüder bezeichnete Gemeinschaft bildete feste Organisationsstrukturen und Lebensordnungen aus und entwickelte ein charakteristisches Erziehungs- und Schul-

system. Das umfangreiche hutterische Schrifttum, insbesondere die Chroniken, stellt den wichtigsten Quellenkomplex zur Geschichte des Täufertums in Mähren dar.

Die Vielfalt der Täufergruppierungen spiegelt sich in J. K. Zemans Topographie des mährischen Täufertums wieder. Demnach lebten in einigen grundherrschaftlichen Städten und Kleinstädten wie Mikulov, Hustopeče, Ivančice (Eibenschitz) und Pouzdřany (Pausram) verschiedene täuferische Gruppierungen nebeneinander. In der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts gingen die Hutterischen Brüder dazu über, sich hauptsächlich auf dem Land niederzulassen. Sie entwickelten sich zur weitaus stärksten Täufergemeinschaft in Mähren, der vermutlich etwa 90% aller in Mähren lebenden Täufer angehörten, während die restlichen 10% auf alle übrigen Gruppierungen entfielen. Diese hypothetischen Zahlen bedürfen jedoch noch der Überprüfung, wobei es sinnvoll wäre, sich auf einen bestimmten Zeitabschnitt zu beschränken. Von der Quellenlage her wären die Jahre 1590-1600 und um 1620 günstig.

Im letzten Teil des Beitrags wird die gesamt-europäische Bedeutung der täuferischen Immigration nach Mähren unterstrichen. Die täuferischen Gemeinschaften praktizierten auf mährischem Boden eine Form des Christentums, die sich über territoriale Grenzen hinwegsetzte – eine Idee, die geradezu modern anmutet.